

rivojlanish istiqbollari. –T: Fan va texnologiya. 172 b.

5. <https://www.texnoman.uz/post/raqamli-iqtisodiyot-nima.html>

6. <https://www.hse.ru/>

7. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Digital economy report 2019.

8. <file:///C:/Users/user/Downloads/global-top-100-companies-2019.pdf>

СУВЕРЕН ФОНДЛАР ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИ

Садиқова Нозимахон Омонуллохоновна

ТМИ магистри

Nn.sa@mail.ru

Аннотация

Жамғарма ёрдам бериш ва ёрдам олишга бўлган эҳтиёжни қондириш учун зарур бўлган ресурсларни яратувчи ва амалга оширувчи восита ҳисобланади. Жамғарма ўзининг уставида белгиланган мақсадларда тўпланган маблағларни тақсимлаш мақсадида тузилган юридик мақомга эга бўлган нотижорат ташкилот ҳисобланади. Оддий тилда айтганда жамғарма (фонд) қайсидир маънода йиғиш воситасидир. Ушбу мақолада фондлар (жамғармалар) ҳақида умумий маълумотлар, республикамиздаги ва жаҳондаги йирик суверен фондлар ҳақида маълумотлар келтирилган.

Таянч сўзлар: Фонд, суверен, суверенд фондлар, иқтисодиёт, молиявий ёрдам, тикланиш ва тараққиёт жамғармаси, инвестиция, тадбиркорлик, модернизация.

Фондлар ҳозирги даврдаги кенг тарқалган молиявий ёрдам кўрсатувчи иқтисодиётнинг тармоғи сифатида ривожланган. Жамғармалар фуқароларнинг ижтимоий муаммоларини ҳал этиш, касалликларни даволашда кўмаклашиш, таълим олиш ва истеъдодларни ривожлантиришга хизмат қилади. Давлат миқёсида оладиган бўлсак жамғармалар мамлакат ижтимоий иқтисодий ривожланишига хизмат қилади.

Суверен фонд (миллий фаровонлик фонди) молиявий активлари акциялар, облигациялар, мулклар, қимматбаҳо металллар ва бошқа молиявий воситалардан иборат булган давлат инвестиция фондларидир. Кўпгина суверен фондлар мамлакатнинг экспорт операцияларидан тушган тушумлар орқали молиялаштирилади. Энг катта машҳур жамғарма сифатида Ногвегия Давлат пенсия жамғармасини эътироф этиш мумкин.

Тадқиқотчилар давлат суверен фондларини шакиллантиришнинг бир неча босқичлари борлигини таъкидлашади. Улардан бири иқтисодчи Руслан Ибраев⁴³ ривожланишнинг уч босқичи борлигин таъкидлайди. Улар 1953-60 йиллар, 1961-90 йиллар ва учинчи босқич 2000 йилдан бошланиб то ҳозирги кунгача бўлган даврни ичига олади.

⁴³ <https://ria.ru/20210603/blagosostoyanie-1735494319.html>

П.А. Левчаевнинг “Внебюджетные фонды” асарида нодавлат фондларнинг теоретик, методологик ва бюджетдан ташқари фондларнинг амалий асослари очиб берилган.⁴⁴

М.В. Данилина 2020 йилда чоп эттирган “Суверен фондлар мамалакат иқтисодий хавфсизлиги механизми” номли ўқув қўлланмасида асосий эътиборни суверен жамғармалар томонидан активларни тўғри тақсимлашнинг самарадорлигини ошириш, шунингдек, давлат бюджетига нефт ва газ орқали тушадиган тушумларни барқарорлаштиришга қаратиш келтирилган. Шу билан биргаликда юқорида келтирилган йўналишлар бўйича хорижий тажрибалар таҳлил қилинган⁴⁵.

Тижорат самарадорлиги - у ёки бу дастур ёки лойиҳанинг молиявий харажатларни қоплашни ифодаласа, бюджет самарадорлиги – қўйилган мақсадни амалга ошириш учун бюджет даромадлари харажатларидан юқори бўлишини ифодалайди. Ижтимоий самарадорлик эса – жамиятнинг қўйган ижтимоий мақсадлари ва манфаатларини қондириш учун ижтимоий неъматлар яратишнинг унумдорлигини ифодалайди.

Натижадорлик суверен фондларни ташкил қилишдан аввал, қўйилган мақсад ва вазифаларга эришиш даражасини ифодалайди. Натижадорликни ўлчаш учун “ҳисоб-китоб баҳолаш нуқтаси”ни уларсиз аниқлаш имкони бўлмайдиган аниқ режалар ва мақсадлар белгиланиши лозим. Ўз навбатида бошқарув самарадорлиги ва натижадорлиги – бир-бири билан боғлиқ эканлигини ҳам қайд этиб ўтишимиз лозим. Хусусан, бошқарув натижадорлигига эришиб, бироқ самарадорлик эса бошқарув харажатларининг ўсиши туфайли пасайиб кетиши мумкин. Бошқарув харажатлари турли жиҳатларда кўриб чиқилиши мумкин:

➤ хомашё билан боғлиқ бўлмаган бюджет тақчиллигининг кескин кўтарилиши ёки хомашё нархининг пасайиш тенденциясида суверен фондлар даромадлари пасайиши билан боғлиқ бюджет хавфсизлигининг пасайиши;

➤ суверен фондлари маблағларини жойлаштириш самарадорлиги кўзда тутилган бўлса, бошқарув харажатларининг доимий ўсиб бориши.

Илк маротаба суверен фонд атамаси 2005 йилда Андрю Розановнинг мақоласида иқтисодий термин сифатида ишлатилган⁴⁶.

Бутун дунёда йигирмадан ортиқ суверен фондлар фаолиятини олиб бориб келмоқда. Улардан энг йириклари молиялаштириш манбааси нефт бўлиб, Араб давлатларига тўғри келади.

Иқтисодиётнинг етакчи, энг аввало базавий тармоқларини модернизациялаш ва техникавий қайта қуроллантириш лойиҳалари амалга оширилишини таъминлаш, мамлакатни муттасил, барқарор ва мутаносиб равишда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга эришиш, шунингдек, самарали таркибий ва инвестициявий сиёсатни амалга ошириш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 11 май кунидаги “Ўзбекистон

⁴⁴ П.А. Левчаев «Внебюджетные фонды» НИЦ ИНФРА-М. 2021й.

⁴⁵ Данилина М.В. “Суверенные фонды как механизм обеспечения экономической безопасности страны” Русайнс. 2020й.

⁴⁶ «Who holds the wealth of nations» Central Banking Journal май 2005 йил, 4-сон

Республикасининг тикланиш ва тарққиёт жамғармаси ташкил этиш тўғрисида”ги ПФ-3751-сонли Фармони имзоланиди. Мазкур фармонга асосан, ташкил этилган жамғарма шу кунга қадар ўз фаолиятини олиб бормоқда. Ташкилот юридик шахс ҳуқуқларига эга бўлиб, бевосита Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматига бўйсунди ва унинг муассиси Вазирлар Маҳкамаси ҳисобланади.

Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси ўз фаолияти давомида, ишлаб чиқариш

ва ноишлаб чиқариш инфратузилмасини, биринчи навбатда истиқболли лекин ривожланмаган ҳудудларда шакиллантириш, транспорт ва телекоммуникация инфратузилмасини модернизация ва ривожлантириш, ижтимоий аҳамиятга молик миллий ижтимоий аҳамиятга эга давлат дастурлари ва лойиҳаларини амалга оширишни молиялаштиради, бундан ташқари Республиканинг халқаро алоқа тармоғига интеграциялашуви учун шарт шароитлар яратиш, халқаро транспорт йўлакларига ва жаҳон бозорларига энг қисқа муддатларда чиқишини таъминлашни кафолатлайди. Ўзбекистон Республикаси тикланиш ва тарққиёт жамғармаси халқаро молия институтлари, республика ва хорижий давлатларнинг кредит ташкилотлари билан биргаликда лойиҳаларни молиялаштиришни ташкил этишда иштирок этиши мумкин.

Ташкилотининг энг йирик лойиҳаларидан баъзиларини кўриб чиқамиз:

✓ Тўрақўрғон иссиқлик электр станциясида ҳар бирининг қуввати 450 МВт бўлган иккита буғ-газ қурилмасини қуриш бўйича инвестицион лойиҳани амалга ошириш тўлалигича тугатилган. Ушбу лойиҳа Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 30 декабрдаги № ПҚ-2709-сон қарори асосида амалга оширилган. Лойиҳанинг асосий мақсади, Фарғона водийси истеъмолчиларини узлуксиз ва сифатли электр энергияси билан таъминлаш, электр энергия ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш, ёқилғи ресурсларини тежаш ҳамда улардан самарали фойдаланишдан иборат эди. Лойиҳани амалга оширишда чел эллик мутахассислар ҳам жалб этилган бўлиб, Япониянинг “MITSUBISHI CORPORATION” ва “MITSUBISHI HITACHI POWER SYSTEMS” компаниялари томонидан ишлаб чиқарилган ГТ (газ турбинаси) ва БТ (буғ турбинаси) асосий ускуналари ўрнатилган.

✓ Тахиатош иссиқлик электр станциясида ҳар бирининг қуввати 280 МВт бўлган иккита буғ-газ қурилмасини қуриш инвестицион лойиҳасининг амалга оширилиши Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 11 сентябрдаги №ПҚ-3264 сон қарори асосида амалга оширилган. Лойиҳанинг асосий мақсади, Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилояти истеъмолчиларини узлуксиз ва сифатли электр энергияси билан таъминлаш, электр энергия ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш, ёқилғи ресурсларини тежаш ҳамда улардан самарали фойдаланишдан иборат бўлган. Лойиҳанинг умумий қиймати 678,2 миллион АҚШ долларини ташкил этиб, шундан 300 миллион АҚШ доллари Осиё тараққиёт банкнинг инвестиция маблағлари, 230,7 миллион АҚШ доллари Ўзбекистон Тикланиш ва тараққиёт жамғармасининг кредит маблағлари, 27,3 миллион АҚШ доллар ўз маблағлари ва 120,2 миллион АҚШ доллари Ўзбекистон Республикасининг лойиҳани қўллаб-қувватлашдаги улуши ҳисобланади.

Юқоридагилардан ташқари президент фармонлари асосида Сурғул кони негизида Устюрт газакимёкомплексини ташкил этишда иштирок этган. Ушбу комплекс 2015 йилдан бугунги кунга қадарн фаолият кўрсатиб келмоқда. Лойиҳанинг умумий қиймати 4 миллиард доллардан ортиқ бўлиб, уни 19 та халқаро банк ва молия институтлари, жумладан Hermes, China Development Bank (Хитой тараққиёт банки), Korean Export-Import Bank (Корея экспорт-импорт банки), K-Sure ва ADB (Осиё тараққиёт банки)дан иборат консорциум молиялаштирган. Лойиҳа “Project Finance International” журнали томонидан “Энг яхши газ-кимё йўналиши бўйича энг яхши битим” мукофоти ҳамда “Euromoney” журналининг “Йилнинг нефт-кимё битими” номинациялари ғолиби бўлган.

Мамлакатимизда ягона булган миллий “Uzbekistan Airways” АЖ авиакомпаниясига тегишли 2 та Dreamliner фонд томонидан молиялаштирилган. Ушбу самолётлар бошқа самолётларга нисбатан, 13 600 километрлик масофани 30 фоизга кам сарф харажат эвазига босиб ўтиш имкониятига эга.

Жаҳон бозорида ва мамлакатимиздаги фондлар фаолиятини ўрганиш якунида шуни хулоса сифатида айтиш мумкинки, фондлар барча мамлакатлари сингари мамлакатимиз иқтисодининг, ижтимоий ахволнинг ривожланишида катта аҳамиятга эга ва молия бозорининг ривожланишида ажралмас давлат бюджети кўмакчиси сифатида намоён бўлади. Бундан ташқари суверен фондларни ташкил қилиш бугунги кунда мамлакатимиз аҳолиси қўлида тўпланиб қолаётган бўш пул маблағлари, мамлакатимиздаги мавжуд юқори инвестицион манбаалар (арзон хомашё ва табиий бойликлар, қишлоқ хўжалиги соҳасидаги юқори имкониятлар, иқтисодий-ижтимоий сиёсат) инobatга олиб, иқтисодиётга инвестицияларни кенг ва самарали жалб қилишнинг дунё тажрибасидан келиб чиқиб энг синалган жамоавий инвестициялашнинг энг самарали тури бўлиб ҳисобланади.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси президентининг 2016 йил 11 майдаги ПФ-3751 сонли “Ўзбекистон Республикасининг тикланиш ва тарққиёт жамғармаси ташкил этиш тўғрисида”ги қарори.
2. LEX.uz интернет портали.
3. Wikipedia.org
4. Ўзбекистон Республикаси банк-молия академияси ва Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.27.06.2017.I.15.01 рақамли кенгаши. Султонбоева М.Б. “Ўзбекистонда инвестиция фондларини ривожлантиришнинг концептуал жиҳатлари”
5. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 6, ноябрь-декабрь, 2018 йил. Жуманиёзов И.Т. “Суверен фондлар фаолият самарадарлигини баҳолаш мезонлари”
6. П.А. Левчаев «Внебюджетные фонды» НИЦ ИНФРА-М. 2021й.
7. Данилина М.В. “Суверенные фонды как механизм обеспечения экономической безопасности страны” Русайнс. 2020й.